פרויקט מדרש ישראלי

בס"ד

מדרש חי | למי התורה שייכת, לחכמים או לציבור?

מה בעצם ההבדל בין החברה החרדית לחברה הדתית על גווניה השונים? אנחנו רגילים לענות על השאלה הזאת באמצעות היחס למדינה, לשירות בצבא ולעבודה ולפרנסה. אבל מאחורי ההבדלים המוכרים מסתתרת שאלה עמוקה הרבה יותר: מהו האידיאל של החברה היהודית, ומה מקומו של האדם הפשוט בעולם התורה?

בחברה החרדית התפתח אידיאל חברתי ברור, שבמרכזו עומד תלמיד החכם המקדיש את חייו ללימוד התורה. ככל שאדם מקדיש יותר מזמנו ללימוד, כך הוא מתקרב אל האידיאל. מי שנאלץ לצאת לעבוד ולפרנס את משפחתו אינו בהכרח אדם פחות טוב, אבל במובן מסוים הוא מוותר על המדרגה הגבוהה יותר. תפקידו כעת הוא גם לתמוך בעולם התורה ולאפשר לאחרים להקדיש את חייהם ללימוד. כך נוצרת חברה שבה הציבור כולו נושא את תלמידי החכמים על כתפיו, כדי שיוכלו לעסוק בדבר החשוב באמת.

לעומת זאת, בחברה הדתית מקובל לראות בעבודה, בשירות הצבאי, בגידול משפחה ובבניין הארץ חלק בלתי נפרד מעבודת ה'. לא כולם צריכים להיות תלמידי חכמים, ולא כולם אמורים להקדיש את חייהם ללימוד התורה. אבל כאן מתעוררת שאלה לא פשוטה: על מה בעצם מבוססת התפיסה הזאת? הרי בתלמוד הבבלי אנחנו מוצאים דרשות מפורשות הקובעות ש"אדם לעמל יולד" כאשר הכוונה כמובן ל"עמל" התורה. באותה מסכת מסופר על חזקיהו המלך שנעץ חרב בפתח בית המדרש ואיים על כל מי שאינו עוסק בתורה. ומה הייתה התוצאה? לא נמצא מדן ועד באר שבע אפילו עם הארץ אחד, ואפילו הילדים והילדות, האנשים והנשים, היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (!). אז אולי דווקא האידיאל החרדי קרוב יותר לתפיסתם של חז"ל, ואילו אנחנו פשוט התרגלנו לחיים שבהם רוב הציבור אינו מסוגל לעמוד באידיאל הזה?

אפשר כמובן להצביע על דמויותיהם של אבותינו בתנ"ך, על האבות שעבדו לפרנסתם, על דוד המלך שהיה רועה צאן ולוחם ללא חת, ועל מלכי ישראל שהנהיגו את עמם. אבל איננו קראים, היהדות שלנו אינה מבוססת על התנ"ך לבדו, אלא על התורה שבעל פה ועל עולם המחשבה של חז"ל. הרי חז"ל הם שפירשו את התורה ועיצבו את אורח החיים היהודי לדורותיו. אז אם התפיסה החרדית שואבת את מקורותיה דווקא מחז"ל, אי אפשר להשיב לטענותיה באמצעות דילוג על חז"ל וחזרה ישירה אל התנ"ך. אם אנחנו מבקשים לברר מהו האידיאל של החברה היהודית, עלינו להתמודד עם השאלה מה אמרו חז"ל עצמם. האם הם ראו בחיי העבודה והמעשה אידיאל דתי בפני עצמו, או שמא גם בעיניהם האדם השלם הוא התלמיד החכם, וכל מי שאינו מקדיש את חייו ללימוד התורה נמצא בהכרח במדרגה נמוכה יותר?

חשוב גם לזכור שהשאלה הזאת נוגעת לרובו המכריע של עם ישראל. הרי רוב בני האדם לעולם לא יהיו תלמידי חכמים גדולים. הם יעבדו לפרנסתם, יגדלו משפחות, יבנו בתים ויקיימו את חיי החברה והמדינה. האם חייהם הרוחניים נמדדים בעיקר על פי המרחק שבינם ובין תלמידי החכמים? האם עיקר ערכם הוא בכך שהם מחזיקים את עולם התורה ומאפשרים לאחרים ללמוד? או שמא יש לחייהם ערך רוחני שלם שאינו תלוי במידת הצלחתם בלימוד התורה?

ואולי השאלה הגדולה ביותר היא דווקא הפוכה. התרגלנו לשאול מה הציבור חייב לתלמידי החכמים, אבל מדוע איננו שואלים גם מה תלמידי החכמים חייבים לציבור? האם הציבור נועד לשרת את עולם התורה, או שעולם התורה נועד לשרת את הציבור?

בשיעור הזה נגלה שבמסורת ארץ ישראל השתמרה תפיסה אחרת של היחסים שבין החכמים ובין הציבור הרחב. וכדי להבין אותה נתחיל דווקא בסוגיה שנראית רחוקה מאוד מן השאלות האלה: **האם מותר לתרגם את התורה ליוונית?** נגלה שבין המסורת הארץ ישראלית למסורת הבבלית קיימים הבדלים מפתיעים ביחס לתרגום התורה, ושמאחוריהם מסתתר המפתח להבנת השאלה שלשמה התכנסנו: למי בעצם ניתנה התורה? לחכמים או לציבור?

התורה יכולה להיכתב בכל לשון

במשנה במסכת מגילה מופיעה הלכה מפתיעה (1). המשנה מבחינה בין תפילין ומזוזות, שאינן נכתבות אלא בכתב אשורי (הכתב של ספרי התורה בימינו), ובין ספרי התורה, שאפשר לכתוב אותם בכל שפה. רבן שמעון בן גמליאל מצמצם אמנם את ההיתר וקובע שמותר לכתוב ספרי תורה רק בעברית או ביוונית, אבל עצם האפשרות לכתוב ספר תורה בשפה זרה מוסכמת על כל הדעות.

כדאי לחשוב לרגע על משמעות הדברים. אנחנו רגילים לראות ספרי תורה הכתובים בעברית, אבל המשנה מתארת מציאות שבה אפשר לכתוב את התורה גם בשפה אחרת, כך שאנשים שאינם יודעים עברית יוכלו לקרוא ולהבין את דבריה (זו גם הסיבה שאין היתר לכתוב תפילין ומזוזות בשפה זרה, כיוון שמלכתחילה הם לא נועדו לקריאה).

ומה הטעם להיתר הזה? התלמוד הירושלמי מביא את דרשתו של בר קפרא על הפסוק "יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם": שיהיו מדברים בלשונו של יפת (היוונית) באוהלו של שם (באוהלה של תורה) (2). במילים אחרות, הלשון היוונית יכולה להיכנס אל בית המדרש ואל עולם התורה. אין הכרח שהתורה תישאר מוגבלת ללשון שבה ניתנה.

בהמשך הירושלמי מובאת גם התייחסות מעשית לשאלת התרגום. חכמים בדקו ומצאו שהתורה יכולה להיתרגם כראוי ליוונית, והירושלמי אף מספר על עקילס הגר שתרגם את התורה לפני רבי אליעזר ורבי יהושע. שני החכמים שיבחו את עבודתו ודרשו עליו את הפסוק "יָפְיְפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ".

שימו לב היטב לתמונה המתקבלת כאן. תרגום התורה איננו מוצג כאילוץ מצער שיש להשלים איתו, אלא כמעשה שחכמים עצמם משבחים. אפשר לקחת את התורה שניתנה בלשון אחת ולהביא אותה גם אל אנשים המדברים בלשון אחרת. אפשר להכניס את שפות העולם אל תוך עולם התורה.

אלא שכאשר אנחנו עוברים אל התלמוד הבבלי מתגלה תמונה אחרת לחלוטין.

כיצד הפך תרגום התורה מאירוע משמח לאסון?

במסכת שבת מביא התלמוד הבבלי ברייתא העוסקת בכתבי הקודש שנכתבו בלשונות שונות. הברייתא קובעת שאף על פי שכתבי הקודש האלה "לֹא נִיתְּנוּ לִקְרוֹת בָּהֶן", עדיין יש להציל אותם מפני הדליקה בשבת (3).

זוהי כבר נקודת מבט אחרת. הדיון אמנם עוסק בדיני הצלת כתבי הקודש, אבל מתוכו אנחנו כבר שומעים שקיימים כתבי קודש המתורגמים לשפות שונות, ואף על פי כן אין היתר לקרוא בהם. האפשרות שהייתה פשוטה כל כך במשנה, לכתוב את התורה בשפה זרה, כבר איננה מובנת מאליה.

במסכת מגילה אנחנו מוצאים שינוי נוסף (4). רבי יהודה מסביר שאפילו ההיתר לכתוב ספר תורה ביוונית לא ניתן אלא בעקבות מעשה מיוחד שהתרחש בימי תלמי המלך. התלמוד מספר שתלמי כינס שבעים ושניים זקנים, הושיב כל אחד מהם בבית נפרד ודרש מהם לתרגם עבורו את תורת משה. רק בזכות הקדוש ברוך הוא כולם תרגמו את התורה באופן זהה. כדאי לשים לב לאופי הסיפור. התרגום נולד מתוך דרישתו של מלך זר. שבעים ושניים הזקנים אינם מתכנסים יחד למפעל תרגום ציבורי, אלא מופרדים זה מזה, ורק התערבותו של הקדוש ברוך הוא מביאה לכך שכולם מכוונים לדעת אחת.

אבל הסיפור איננו מסתיים כאן. כאשר אנחנו מגיעים אל הספרות המאוחרת יותר, היחס אל תרגום התורה נעשה חריף הרבה יותר.

בעל הלכות גדולות, המתוארך לאמצע תקופת הגאונים, קובע שבשמיני בטבת נכתבה התורה יוונית בימי תלמי המלך, ובעקבות כך בא "חֹשֶׁךְ לָעוֹלָם שְׁלֹשָׁה יָמִים" (5). אותו אירוע שהירושלמי מתאר בהקשר של היתר התרגום ושל שבח למתרגמים, הופך כאן לאירוע של חושך.

ובמסכת סופרים (שהיא גם חיבור מתקופת הגאונים) הדברים חריפים עוד יותר (6). החיבור קובע שבניגוד להיתר שלמדנו מהמשנה (1), אין לכתוב ספר תורה ביוונית או בשפות אחרות, ומספר שכאשר חמישה זקנים תרגמו את התורה לתלמי המלך, היה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. הסיבה לכך היא שהתורה אינה יכולה "לְהִתַּרְגֵּם כָּל צָרְכָּהּ".

שימו לב לביטוי האחרון. בירושלמי נאמר שחכמים בדקו וגילו: "שֶׁאֵין הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתַּרְגֵּם כָּל צָרְכָּהּ אֶלָּא יְוָנִית" (2). ואילו במסכת סופרים נאמר שהיום שבו תורגמה התורה ליוונית היה קשה כיום שנעשה בו העגל, משום "שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתַּרְגֵּם כָּל צָרְכָּהּ" (6). אותו ביטוי בדיוק, הפוך לגמרי. כמובן שהיחס השלילי לתרגום התורה ממשיך גם בדורות מאוחרים יותר, והקביעה על החושך שירד לעולם בעקבות התרגום היווני מופיעה גם בשולחן ערוך (המאה ה- 16) (7).

ועכשיו כדאי לעצור.

איך כל זה ייתכן? כיצד יכולה המשנה להתיר במפורש את כתיבת התורה בכל לשון, והירושלמי יכול לשבח את תרגום התורה ליוונית, בעוד שבמקורות אחרים אנחנו מוצאים איסור לקרוא בתרגומים, הגבלות על עצם ההיתר, ולבסוף אפילו תיאור של תרגום התורה כאסון הדומה למעשה העגל? הרי לא מדובר בשאלה חדשה שלא הייתה מוכרת לחכמים הראשונים. מסכת סופרים עצמה עוסקת באותה שאלה שהמשנה כבר דנה בה, ומעמידה מולה תשובה אחרת.

מה עומד מאחורי ההבדלים האלה?

כדי להבין את הפער הגדול הזה בין המקורות, אנחנו צריכים קודם כול לחזור אל המציאות שבה חיו החכמים. אחד הקשיים הגדולים שלנו בלימוד דברי חז"ל הוא שאנחנו קוראים את המקורות מתוך המציאות המוכרת לנו, ולא תמיד מבינים את המציאות שבתוכה נאמרו הדברים. במקרה שלנו, נדמה לנו שהשאלה היא פשוט אם מותר או אסור לתרגם את התורה לשפה זרה. אבל האם אנחנו בכלל מבינים את הנסיבות שבהן נדרש התרגום? מי ביקש לתרגם את התורה, למי היא הייתה מיועדת, ולאיזו מטרה נעשה התרגום? כדי להבין מה מסתתר כאן, עלינו לחזור אל המציאות הפשוטה של בתי הכנסת בארץ ישראל בתקופת חז"ל.

כשהתורה מגיעה אל שפתם של בני האדם

כאשר אנחנו חושבים היום על קריאת התורה בבית הכנסת, אנחנו רגילים למציאות שבה ספר התורה כתוב בעברית, בעל הקורא קורא בעברית, והציבור מכיר את השפה, לפחות במידה שמאפשרת לו לעקוב אחר הקריאה. אבל בתקופת חז"ל המציאות הייתה שונה מאוד. יהודים חיו בקהילות שדיברו שפות שונות, ולא כל מי שהגיע לבית הכנסת ידע עברית. עבור חלק מן הציבור, קריאת התורה בלשון הקודש לא הייתה בהכרח קריאה בשפה שהוא מבין.

וכאן מתעוררת שאלה מעשית גדולה. כיצד מביאים את התורה אל האנשים האלה? האם עליהם ללמוד תחילה את לשון הקודש כדי שיוכלו להבין את דברי התורה, או שבדיוק להפך, תפקידם של החכמים הוא למצוא את הדרך להביא אליהם את התורה בשפה המוכרת להם?

בתוספתא למסכת מגילה אנחנו פוגשים הלכה העוסקת בדיוק במציאות הזאת (8). התוספתא מדברת על "בֵּית הַכְּנֶסֶת שֶׁל לְעוֹזוֹת", כלומר בית כנסת של אנשים המדברים בשפה היוונית (זה משמעות 'לעז' בספרות התנאית הארץ ישראלית), וקובעת שאם יש להם מי שיודע לקרוא עברית, פותחים את הקריאה בעברית וחותמים בעברית. אך אם אין כזה, אז אחד קורא בשפה היוונית לכולם (!).

כדאי לשים לב לנקודת המוצא של ההלכה. חכמים אינם עוסקים כאן בשאלה מופשטת על קדושתה של השפה העברית, אלא במציאות ממשית של ציבור שמגיע לבית הכנסת ורוצה לשמוע את דברי התורה. השאלה היא כיצד מקיימים את

קריאת התורה באופן שגם הציבור הזה יוכל להיות שותף בה. הלשון העברית ממשיכה לתפוס מקום חשוב, אבל החכמים מתייחסים גם לשפתם של השומעים ולצורך שלהם להבין את הדברים.

כעת אנחנו מתחילים לראות שהדיון על תרגום התורה אינו עוסק רק בשאלה באיזו שפה מותר לכתוב ספר תורה. מאחוריו עומדת שאלה גדולה הרבה יותר: מה עושים כאשר התורה נכתבה בלשון אחת, ואילו הציבור שאליו היא מיועדת מדבר בלשון אחרת?

והרעיון הזה מתגלה בצורה מפתיעה עוד יותר כאשר אנחנו מרחיבים את מבטנו אל כלל המקורות הארץ ישראליים. בספרי דברים מופיעה דרשה על מעמד הר סיני (9-10). לפי המדרש, כאשר נגלה הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל, הוא לא דיבר אליהם בלשון אחת בלבד, אלא בארבע לשונות: עברית, רומית, ערבית וארמית.

כדאי לחשוב על המשמעות של התיאור הזה. אנחנו רגילים לדמיין את מעמד הר סיני כרגע שבו הקדוש ברוך הוא מדבר ועם ישראל שומע. אבל חכמי ארץ ישראל מתארים כאן מאמץ אלוהי מיוחד: הקדוש ברוך הוא אינו מסתפק בלשון אחת, אלא פונה אל השומעים בלשונות שונות. מדוע? מפני שהתורה ניתנת לבני אדם. ואם בני האדם מדברים בשפות שונות, הרי שגם הדרך שבה התורה מגיעה אליהם צריכה להתחשב בכך.

זהו רעיון שמקבל ביטוי נוסף במדרש אסתר רבה (11). המדרש מספר שהקדוש ברוך הוא דיבר אל ישראל בלשון שהייתה מוכרת להם ממצרים. אפילו במעמד מתן תורה, הקדוש ברוך הוא אינו מתעלם מן השפה שהעם מכיר מחיי היום יום שלו. ובהמשך אותו מדרש מופיעה גם דרשה על יופיין של לשונות העולם (12). רבי נתן מבית גוברין מונה ארבע לשונות הראויות לשימוש: יוונית לשירה, ארמית לקינות, עברית לדיבור ורומית למלחמה. לכל לשון יש תפקיד, לכל לשון יש אופי, והחכמים מכירים בערכן של שפות שונות לצרכים שונים של החיים האנושיים.

כעת אפשר לחזור אל השאלה שבה התחלנו. מדוע חכמי ארץ ישראל מאפשרים לתרגם את התורה לשפות אחרות, ואף משבחים את מי שעושה זאת? עכשיו אנחנו מתחילים להבין שלא מדובר בהכרח בשתי השקפות שונות על אותו מעשה, אלא קודם כול בשני מעשים שונים לחלוטין. כאשר מלך זר כופה על חכמי ישראל לתרגם עבורו את התורה, זהו סיפור אחד. אבל כאשר חכמי ישראל יושבים ומתרגמים את התורה כדי להביא אותה אל יהודים שאינם מבינים את לשון הקודש, זהו סיפור אחר לגמרי.

וזה בדיוק הדבר שמתגלה לנו מתוך המקורות הארץ ישראליים. התורה ניתנה לעם ישראל, וכדי שהציבור יוכל לשמוע אותה, ללמוד אותה ולחיות על פיה, צריך להביא אותה אליו בשפה שהוא מבין. חכמי ארץ ישראל אינם מסתפקים בכך שהתורה קיימת ונשמרת בלשונה המקורית, אלא עוסקים גם בשאלה כיצד היא מגיעה אל בני האדם.

ולמעשה, החכמים לומדים כאן מן הקדוש ברוך הוא עצמו. הרי לפי המדרש, אפילו במעמד הר סיני הקדוש ברוך הוא לא הסתפק בלשון אחת, אלא דיבר אל ישראל בלשונות שונות. ואם הקדוש ברוך הוא עצמו התאמץ להביא את התורה אל שומעיה בשפה המוכרת להם, מה אנחנו יכולים ללמוד מכך על תפקידם של תלמידי החכמים?

תלמידי החכמים נכנסים אל בתי עמי הארץ

במדרש ויקרא רבה מופיעה דרשה מפתיעה על הפסוק "וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת" (13). המדרש מפרש שהעניים המרודים הם תלמידי החכמים הנכנסים לבתי עמי הארץ ומרווים אותם מדברי תורה.

ראוי ונכון להתעכב לא מעט על התמונה הזאת. בדרך כלל אנחנו רגילים לחשוב על בית המדרש כמקום שאליו מגיעים מי שמעוניינים ללמוד תורה. תלמידי החכמים יושבים ולומדים, ואילו האדם הפשוט, אם ירצה לזכות בתורה, יוכל לבוא אליהם, לשבת לפניהם ולנסות ללמוד (וראו בבלי פסחים מט, א, לאיסור החריף מאוד ללמד את עמי הארצות תורה במסורת הבבלית).

אבל כאן התמונה הפוכה. תלמידי החכמים הם שנכנסים לבתי עמי הארץ. הם אינם ממתינים שהציבור יגיע אל בית המדרש, אלא יוצאים אל בתי האנשים ומביאים אליהם את דברי התורה. והמדרש משתמש בביטוי מיוחד: "מַרְוִים אוֹתָם מִדִּבְרֵי תוֹרָה". האדם הפשוט איננו מתואר כמי שתפקידו רק לפרנס את תלמידי החכמים או לאפשר להם לעסוק בתורה. הוא אדם שראוי לקבל תורה בעצמו, אדם הזקוק לדברי התורה כפי שאדם צמא זקוק למים. ותפקידם של תלמידי החכמים הוא לדאוג שהתורה הזאת תגיע אליו.

בהמשך המדרש מתוארים תלמידי החכמים ותלמידיהם כמי שמורים לישראל טומאה וטהרה, איסור והיתר, ומלמדים אותם לעשות רצון אביהם שבשמים. שוב אנחנו פוגשים את אותה תפיסה: הלימוד איננו מסתיים בתלמיד החכם עצמו. תורתו נועדה להדריך את הציבור ולגעת בחיי המעשה שלו.

ומתוך כך מתעוררת שאלה נוספת. האם חכמי ארץ ישראל מצפים שכל בני האדם יהפכו בסופו של דבר לתלמידי חכמים? האם המטרה היא להעמיד חברה שלמה שעיקר עיסוקה בלימוד התורה?

אחד מאלף מגיע לתלמוד

במדרש ויקרא רבה מופיעה דרשה המתארת את דרכם של הלומדים בעולם התורה (14). אלף בני אדם נכנסים ללמוד מקרא, מתוכם רק מאה ממשיכים למשנה, מתוך המאה רק עשרה מגיעים ללימוד התלמוד, ולבסוף רק אחד מסיים את הדרך הזאת. המדרש חותם בפסוק "אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי".

אפשר כמובן לראות בדברים תיאור של הקושי הגדול הכרוך בלימוד התורה ובהגעה למדרגות הגבוהות ביותר שלה. אבל

כדאי לשים לב לכך שהמדרש מתאר את המציאות הזאת כדבר טבעי ומוכר. אלף בני אדם מתחילים ללמוד, ורק אחד מהם מגיע אל הפסגה (וגם אם הדרשה משתמשת במספרים טיפולוגיים, גם 2 מתוך 100 זה בכלל לא הרבה).

ומה עם כל האחרים? האם תשע מאות תשעים ותשעה האנשים שלא הגיעו למדרגת אותו תלמיד חכם נכשלו בתפקידם? האם חייהם הרוחניים חסרי משמעות משום שלא הגיעו אל סוף הדרך? אם כל ערכו של האדם נמדד לפי השלב שאליו הגיע בלימוד התורה, המדרש הזה מציג תמונה קשה מאוד. כמעט כל בני האדם נותרים הרחק מן היעד. אבל כאשר אנחנו מצרפים את הדברים למקורות שלמדנו עד עכשיו, מתחילה להתקבל תמונה אחרת.

עולם התורה איננו מצפה בהכרח שכל אחד מבני העם יהיה תלמיד חכם גדול. יש מי שמקדישים את חייהם ללימוד, יש מי שמגיעים למדרגות גבוהות יותר ויש מי שמגיעים פחות רחוק. אבל התורה עצמה איננה רכושם של היחידים שהגיעו אל פסגת הלימוד. כאן, לקראת סיום, אנחנו מגיעים לאחד המדרשים המפתיעים ביותר של חכמי ארץ ישראל.

אין גדול לפני הקדוש ברוך הוא יותר מאמן שישראל עונים

במדרש דברים רבה מופיעה שאלה הלכתית פשוטה לכאורה (15-16). שליח ציבור העובר לפני התיבה שומע את ברכת הכוהנים. האם מותר לו לענות אמן אחריהם? המשנה קובעת ששליח הציבור לא יענה אמן, מפני החשש שיתבלבל בתפילתו. אבל המדרש מוסיף שאם שליח הציבור מסוגל לענות בלי להתבלבל, עליו לענות. ומדוע הדבר חשוב כל כך? "מִפְּנֵי שֶׁאֵין גָּדוֹל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מֵ'אָמֵן' שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹנִין".

כדאי לקרוא שוב את המשפט הזה. המדרש אינו אומר שאין גדול לפני הקדוש ברוך הוא יותר מן התורה שלומדים החכמים, ואף אינו מעמיד במרכז את הדרשה או את התפילה שאומר שליח הציבור. הוא מדבר דווקא על אמן שישראל עונים. הָאָמֵן היא מילה אחת קצרה, שכל אדם יכול לומר. אין צורך בשנים רבות של לימוד כדי לענות אָמֵן. אין צורך להכיר את כל סוגיות התלמוד או להיות בעל ידיעות רחבות. האדם שעמל לפרנסתו והאדם שמקדיש את חייו ללימוד התורה יכולים לעמוד יחד בבית הכנסת ולענות את אותה המילה.

ודווקא על המילה הפשוטה הזאת אומר המדרש שאין דבר גדול ממנה לפני הקדוש ברוך הוא. אמירה כל כך חדה וברורה שכזו לא נמצא במסורת הבבלית.

כעת אפשר לחזור אל השאלה הגדולה שבה פתחנו את השיעור. כיצד אמורה להיראות החברה היהודית האידיאלית? האם זו חברה שבה כולם שואפים להקדיש את חייהם ללימוד התורה, ורק מי שאינו מסוגל לכך יוצא לעבוד ולפרנס את משפחתו? האם האדם העובד הוא בסופו של דבר תלמיד חכם שלא הצליח להגשים את ייעודו, ולכן תפקידו כעת הוא לפחות להחזיק את אלה שכן הצליחו?

כאשר אנחנו מצרפים את המקורות הארץ ישראליים שלמדנו, מתקבלת תמונה אחרת לחלוטין. רוב בני האדם אינם אמורים להיות תלמידי חכמים גדולים. המדרש על אחד מאלף איננו מתאר תקלה שצריך לתקן, אלא מציאות שבה רק מעטים מגיעים לפסגת הלימוד. אבל אין פירוש הדבר שכל האחרים נמצאים בשולי החברה היהודית. הם הציבור שעבורו ניתנה התורה, והחיים שהם חיים, בעבודה ובפרנסה, במשפחה ובקהילה, אינם רק פשרה על האידיאל של לימוד התורה.

וכאן מתגלה ההיפוך הגדול ביותר. אם התורה ניתנה לעם ישראל כולו, הרי שתפקידם של תלמידי החכמים איננו רק לגדול בתורה בזמן שהציבור מחזיק אותם, אלא לדאוג שהתורה שהם לומדים תגיע אל הציבור ותעצב את חייו. לא הציבור נועד לשרת את תלמידי החכמים, אלא תלמידי החכמים נועדו לשרת את הציבור. הם אלה שצריכים לצאת מבית המדרש, להיכנס לבתי האנשים ולהרוות אותם מדברי תורה. ככל שאדם גדול יותר בתורה, כך גדולה גם אחריותו כלפי העם כולו.

ואולי כאן מתבררת גם משמעותו העמוקה של המדרש על אמן. האדם הפשוט איננו זקוק לכך שתלמיד החכם ילמד תורה במקומו כדי שיהיה לו ערך רוחני בעיני הקדוש ברוך הוא. כאשר הוא עומד בבית הכנסת ועונה אמן, הוא עושה דבר שאין גדול ממנו לפני הקדוש ברוך הוא. לא משום שהוא נעשה לרגע תלמיד חכם, אלא דווקא כאחד מישראל, המשתתף בחיי התורה של עמו.

זוהי חברה שבה תלמידי החכמים זוכים לכבוד גדול על תורתם, אבל גדולתם אינה הופכת את שאר הציבור ליהודים ממדרגה שנייה. חברה שבה בית המדרש איננו התכלית שלשמה מתקיימים חיי העם, אלא המקום שממנו יוצאת התורה אל חיי העם כולו. האידיאל איננו להביא את כל העם אל בית המדרש, אלא להביא את התורה מבית המדרש אל העם כולו.

ממי למדו חכמי ארץ ישראל להביא את התורה אל הציבור?

כבר אמרנו הכול. אבל יש כאן מקור השראה נוסף ונדמה שאסור לוותר עליו.

כאשר פותחים את ספר דברים רבה מתעוררת שאלה מיד. מדוע בחרו חכמי ארץ ישראל לפתוח את מדרש דברים רבה דווקא בשאלה אם מותר לתרגם את התורה ליוונית (19-23)? מה הקשר בין המדרש הזה לכלל ספר דברים העוסק בנאומיו האחרונים של משה רבנו לעם ישראל לפני הכניסה לארץ.

התשובה נמצאת בהמשך המדרש (19-23). חכמים מזכירים לנו שמשה רבנו, שבתחילת דרכו העיד על עצמו "לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי", הפך לאחר שקיבל את התורה למי שעומד לפני עם ישראל ונושא נאומים ארוכים. התורה היא שריפאה את לשונו ואפשרה לו לדבר אל העם כולו.

וזה בדיוק הקשר לשאלת תרגום התורה. כשם שהקדוש ברוך הוא דיבר אל ישראל בלשונות שונות, כך גם משה רבנו, גדול

החכמים ומקבל התורה, מבין שארבעת החומשים שעם ישראל קיבל לא יספיקו לו. צריך את החומש החמישי. צריך את החומר שמתרגם את כלל דברי הקדוש ברוך הוא בארבעת החומשים לשפת העם.

וזה בדיוק הדבר שראינו אצל חכמי ארץ ישראל לאורך השיעור כולו. הקדוש ברוך הוא נותן את התורה בלשונות שונות כדי שדבריו יגיעו אל השומעים. תלמידי החכמים נכנסים לבתי עמי הארץ כדי להרוות אותם מדברי תורה. ומשה רבנו, שזכה לקבל תורה מפי הגבורה, עומד לבסוף ומדבר את דבריה אל העם כולו. אפשר לומר שחכמי ארץ ישראל למדו כאן לא רק מן הקדוש ברוך הוא, אלא גם ממשה רבנו. התורה שניתנה להם איננה רק אוצר שעליהם לשמור, אלא אוצר שעליהם להביא אל הציבור.

זהו אחד הרעיונות הגדולים שנחשפים בפנינו מתוך הלימוד השיטתי במסורת ארץ ישראל. ככל שאנחנו מצרפים מקורות נוספים, אנחנו מגלים שהדרשות אינן עומדות כל אחת בפני עצמה, אלא מצטרפות לעולם מחשבה רחב, שיש לו מה לומר על דמותם של תלמידי החכמים, על מקומו של הציבור ועל משמעותה של התורה בחיי עם ישראל.

ואולי דווקא כאן, אחרי אלף וחמש מאות שנים שבהן עולם המחשבה הזה כמעט שלא נשמע כקול בפני עצמו, הגיע הזמן לפתוח מחדש את הספרים ולהשיב את התורה הזאת אל הציבור.

האוצר הזה שייך לכולנו

בשלושת השיעורים של אתגר חשוון התחלנו לגלות יחד אוצר גדול שהיה מונח כל הזמן בארון הספרים שלנו. פגשנו סיפורים אחרים על חכמים שאנחנו מכירים, גילינו עולם שלם של מדרשים ומסורות שכמעט שלא הכרנו, והתחלנו להבין עד כמה עולם המחשבה של חכמי ארץ ישראל יכול להאיר מחדש את השאלות הגדולות של החיים שלנו כאן.

אבל חשוב לנו לשתף אתכם בכך שאנחנו בעצמנו נמצאים עדיין בתחילתה של הדרך. עבודת המחקר הזאת נבנית בכל יום, ומתוך הלימוד מתגלים עוד ועוד דברים שלא הכרנו. חלק גדול ממה שהצלחנו להציג לפניכם באתגר הזה עדיין לא ידענו להסביר לפני שנה. יש לפנינו עבודה שתימשך עוד שנים רבות. צריך לחזור אל המקורות עצמם, להסיר את הקשיים שמונעים מאיתנו להבין אותם, לברר את ההבדלים בין המסורות ולהתחיל לבנות מחדש את ההיכרות עם עולם המחשבה הארץ ישראלי.

זאת עבודה גדולה בהרבה מן הכוחות של משפחה אחת או של קבוצת חוקרים קטנה. ובכל זאת, כאשר התחלנו לגלות את הדברים, הרגשנו שאיננו יכולים לשמור אותם לעצמנו. הירושה הזאת אינה שייכת לנו. היא שייכת לכל עם ישראל, ואנחנו מאמינים שהיא חיונית לחיים שלנו בארץ ישראל ולדורות הבאים. לשם כך הקמנו את **עמותת פרויקט מדרש ישראלי**.

שתי דרכים להשיב את מסורת ארץ ישראל אל הציבור

כדי שעולם המחשבה של חכמי ארץ ישראל יחזור להיות חלק מן הלימוד ומן החיים שלנו, אנחנו פועלים בשני כיוונים משלימים.

הכיוון הראשון הוא לחזור אל ספרות המדרש עצמה, לחקור את הספרים ולבאר אותם באופן שיאפשר לציבור הרחב ללמוד אותם. במסגרת הזאת אנחנו מוציאים לאור מהדורות מבוארות של מדרשי ארץ ישראל, בסגנון המבקש להעניק ללומד כלים להבנת דברי חז"ל, בדומה למפעל הביאור של הרב שטיינזלץ. העבודה הזאת דורשת מחקר מדוקדק, משום שבמקומות רבים יש קשיים שצריך להסיר עוד לפני שאפשר להתחיל לדון במשמעותם של הדברים. צריך לברר נוסחים, להבין מילים וביטויים, לזהות את המקורות שעליהם נסמכות הדרשות ולהציג אותם באופן ברור לקורא.

זה כיוון שמתחיל "מלמטה", משום שהוא מתחיל בעבודת התשתית הרחבה, שעל גביה אפשר יהיה לבנות בהמשך עולם שלם של לימוד. במסגרת הזאת אנחנו מפתחים מכון מחקר, הוצאת ספרים ומאגר דיגיטלי של המדרשים, עם כלי חיפוש מתקדמים, שיהיה פתוח לציבור ללא עלות.

אבל אי אפשר להמתין שנים רבות עד שכל ספרות המדרש תתבאר ותהיה נגישה. כבר עכשיו יש לחכמי ארץ ישראל מה לומר על השאלות שמעסיקות אותנו, ולכן אנחנו פועלים גם "מלמעלה". אנחנו מתחילים משאלה הנוגעת לחיים שלנו, כגון זוגיות ומשפחה, תורה ועבודה, חינוך, אמונה או היחס שבין תלמידי החכמים ובין הציבור. מתוך השאלה אנחנו חוזרים אל המקורות הארץ ישראליים, לומדים אותם לעומק ולרוחב ומנסים לברר מתוכם את תפיסת העולם של החכמים באופן נקי וישר מבלי להניח מראש מה תהיה התשובה.

את המסקנות ואת תהליך הלימוד אנחנו מביאים לציבור באמצעות קורסים, שיעורים, הרצאות, מאמרים וסרטוני רשת. כך אנחנו יכולים להתחיל להשיב את מסורת ארץ ישראל אל חיינו כבר עכשיו, במקביל לעבודת התשתית שתימשך עוד שנים רבות. מה שפגשתם באתגר הזה הוא טעימה אחת מן העבודה הזאת.

למה אנחנו זקוקים לשותפים?

מאחורי השיעורים ששמעתם עומדות שעות רבות של מחקר, לימוד, כתיבה והכנה. לשמחתנו הצלחנו לחבר אלינו חוקרים נוספים, אבל בשלב הזה העבודה נעשית עדיין בהתנדבות, והמשאבים העומדים לרשותנו מגבילים מאוד את הקצב שבו אפשר להתקדם.

עד היום השקענו אנחנו, משפחת ויסמן, מאות אלפי שקלים מחסכונותינו האישיים ומהלוואות, לצד אלפי שעות עבודה, כדי להניע את המפעל הזה ולהעמיד לו בסיס ראשוני.

פרויקט מדרש ישראלי

לשמחתנו כבר הצטרפו אלינו יותר מ- 60 תומכים קבועים, התורמים מדי חודש לעמותה בסכומים שונים. התמיכה שלהם מאפשרת לנו להחזיק את הפעילות הבסיסית של הפרויקט, אבל כדי שנוכל להרחיב את העשייה, להוציא ספרים נוספים, להגיע לקהלים חדשים ובהמשך גם להעסיק חוקרים ומרצים בתשלום, אנחנו זקוקים למעגל שותפים רחב יותר.

אנחנו מבקשים להקים מפעל ציבורי שימשיך לפעול ולהתפתח לאורך שנים. מפעל שיוכל להנגיש את ספרות המדרש כולה, לבנות עולם לימוד מסודר ולהביא את מסורת ארץ ישראל לעוד ועוד בתים בישראל.

וכאן אנחנו רוצים להזמין גם אותך להיות חלק מן הדרך. אנחנו מזמינים אותך להצטרף כשותפים קבועים בפרויקט מדרש ישראלי, באמצעות תרומה חודשית לעמותה בכל סכום שמתאים לכם. כל תרומה קבועה מסייעת לנו לבנות את הבסיס הכלכלי שיאפשר למפעל הזה להתקיים ולהתפתח.

כהוקרה על השותפות, אנחנו פותחים בפני התורמים שלנו את עולם התוכן של הפרויקט באתר ובאפליקציה. כיום מחכים לכם שם 95 שיעורים, העוסקים במגוון סוגיות מתוך עולם המחשבה של חכמי ארץ ישראל. בכל שבוע נוסף שיעור חדש, והלימוד מלווה גם במפגשי קהילה ובעדכונים על התכנים החדשים.

אפשר לבחור כל סכום חודשי שמתאים לכם, ואפשר להפסיק את התרומה בכל עת.

אבל השותפות שאנחנו מבקשים לבנות איננה כלכלית בלבד.

אם הלימוד באתגר פתח בפניכם עולם חדש, נשמח מאוד שתספרו עליו לאחרים. אפשר לכתוב לנו המלצה אישית על החוויה שלכם, על הדברים שהתחדשו לכם ועל מה שהייתם רוצים לומר לאדם ששוקל להצטרף לאתגר הבא. המלצה כנה של אדם שלמד איתנו יכולה לעזור מאוד לעוד אנשים להכיר את הפרויקט. ואם תוכלו לצרף גם שם ותמונה ולאשר לנו לפרסם אותם לצד ההמלצה, נשמח במיוחד.

ואם יש ביניכם מי שרוצים להשתלב גם בעשייה עצמה, ובפרט בעבודת המחקר, נשמח שתפנו אלינו באופן אישי ונבדוק יחד כיצד אפשר להצטרף לצוות.

כמובן שאנחנו גם מעבירים הרצאה זוגית ברחבי הארץ ונשמח להגיע לכל מי שיזמין אותנו.

בסופו של דבר, אנחנו מבקשים לעשות בדיוק את הדבר שפגשנו בשיעור הזה. לחזור אל דברי התורה של חכמי ארץ ישראל, ללמוד אותם ברצינות ולהביא אותם אל הציבור הרחב.

באוצר הזה התחלנו לגעת יחד באתגר חשוון. הדרך עוד ארוכה, והירושה הזאת שייכת לכולנו. אנחנו מזמינים אתכם להמשיך ללמוד איתנו, ולהיות שותפים בהשבתה של תורת ארץ ישראל אל הציבור.

חיים ויהודית ויסמן

פרויקט מדרש ישראלי

האתגר הסתיים, אבל אנחנו רק מתחילים!

בשלושת שיעורי האתגר התחלנו לגלות יחד עולם שלם של מחשבה יהודית שכמעט שלא הכרנו. אבל מה שפגשנו כאן הוא רק טעימה קטנה מהאוצר הגדול של מסורת ארץ ישראל. רוצים להמשיך לגלות וללמוד איתנו?

אנחנו מזמינים אתכם להצטרף לתוכנית "לומדים איתנו", קהילת הלומדים והשותפים של פרויקט מדרש ישראלי.

מחכים לכם כבר עשרות שיעורים במגוון קורסים ונושאים, שיעור חדש בכל שבוע, מפגשי קהילה ועולם תוכן שלם שזמין עבורכם באתר ובאפליקציה.

ההצטרפות מתבצעת באמצעות תרומה חודשית לעמותה בכל סכום שמתאים לכם. כך תוכלו להמשיך ללמוד ולהעמיק איתנו, ובאותה הזדמנות להיות שותפים בהשבת מסורת ארץ ישראל אל הציבור כולו.

בואו להמשיך ללמוד איתנו ולהיות חלק מהדרך!

להצטרפות ל"לומדים איתנו" לחצו כאן.

משנה מגילה א ח | תרגום התורה ליוונית

1 אֵין בֵּין סְפָרִים (ספרי תורה) לִתְפִלִּין וּמְזוּזוֹת אֶלָּא שֶׁהַסְּפָרִים (שספרי תורה) נִכְתָּבִין בְּכָל לָשׁוֹן, וּתְפִלִּין וּמְזוּזוֹת אֵינָן נִכְתָּבוֹת אֶלָּא אַשּׁוּרִית.

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אַף בַּסְּפָרִים (בספרי תורה) לֹא הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ אֶלָּא יְוָנִית.

ירושלמי מגילה א | טעם תרגום התורה ליוונית

2 תָּנֵי בַּר קַפָּרָא: **יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם** (בראשית ט כז) - שֶׁיְּהוּ מְדַבְּרִין בִּלְשׁוֹנוֹ שֶׁל יֶפֶת בְּאָהֳלוֹ שֶׁל שֵׁם...

אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן דְּבֵית (מבית) גּוּבְרִין: ד' לְשׁוֹנוֹת נָאִים שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן:

1) לַעַז לְזֶמֶר, 2) רוֹמִי לַקְרָב, 3) סוּרְסִי לְאֵילָיָא (ארמית לקינות), 4) עִבְרִי לְדִיבּוּר, וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף אַשּׁוּרִי לִכְתָב...

תָּנֵי (שנינו במשנה): "רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אַף בַּסְּפָרִים לֹא הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ אֶלָּא יְוָנִית" - בָּדְקוּ וּמָצְאוּ שֶׁאֵין הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתְרַגֵּם כָּל צָרְכָּהּ אֶלָּא יְוָנִית.

רַבִּי יִרְמְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חִיָּיה בַּר בָּא (אמר): תְּיַרְגֵּם עֲקִילָס הַגֵּר הַתּוֹרָה לִפְנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְלִפְנֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְקִיְּלְסוּ אוֹתוֹ וְאָמְרוּ לוֹ: **יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ עַל כֵּן בֵּרַכְךָ אֱ־לֹהִים לְעוֹלָם** (תהילים מה, ג).

בבלי שבת קטו א | בקיעים בהיתר לקרוא ביוונית

3 תָּא שְׁמַע (בוא ושמע מקור תנאי אחר): "הָיוּ כְּתוּבִין (כתבי הקודש) גִּיפְּטִית, מָדִית, עִיבְרִית, עֵילָמִית, יְוָנִית - אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִיתְּנוּ לִקְרוֹת בָּהֶן, מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלֵיקָה (בשבת)".

בבלי מגילה ט, א | היתר היוונית בעקבות תלמי המלך

4 אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: אַף כְּשֶׁהִתִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ יְוָנִית, לֹא הִתִּירוּ אֶלָּא בְּסֵפֶר תּוֹרָה, וּמִשּׁוּם מַעֲשֶׂה דְּתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ.

דְּתַנְיָא (כמו ששנינו בברייתא): "מַעֲשֶׂה בְּתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁכִּינֵּס שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם זְקֵנִים, וְהִכְנִיסָן בִּשְׁבָעִים וּשְׁנַיִם בָּתִּים, וְלֹא גִילָּה לָהֶם עַל מַה כִּינָּסָן. וְנִכְנַס אֵצֶל כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְאָמַר לָהֶם: "כִּתְבוּ לִי תּוֹרַת מֹשֶׁה רַבְּכֶם".

נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלֵב כָּל אֶחָד וְאֶחָד עֵצָה, וְהִסְכִּימוּ כּוּלָּן לְדַעַת אַחַת".

בעל הלכות גדולות תעניות | חושך בעולם שלושה ימים

5 בְּשִׁמְוֹנָה בְּטֵבֵת נִכְתְּבָה הַתּוֹרָה יְוָנִית בִּימֵי תַּלְמַי הַמֶּלֶךְ, וּבָא חֹשֶׁךְ לָעוֹלָם שְׁלֹשָׁה יָמִים.

בְּתִשְׁעָה בּוֹ לֹא כָּתְבוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל מַה הוּא.

מסכת סופרים א | אין כותבים ספר תורה בלועזית

6 אֵין כּוֹתְבִין (ספרי תורה) לֹא עִבְרִית (הכתב העברי הקדום) וְלֹא אֲרַמִּית וְלֹא מָדִית וְלֹא יְוָנִית. כָּתַב בְּכָל לָשׁוֹן בְּכָל כְּתָבִים לֹא יִקְרָא בּוֹ עַד שֶׁתְּהֵא כְּתוּבָה אַשּׁוּרִית (כתב האשורית הוא הכתב כמו בספרי התורה של ימינו).

מַעֲשֶׂה בַּחֲמִשָּׁה זְקֵנִים שֶׁכָּתְבוּ לְתַלְמַי הַמֶּלֶךְ אֶת הַתּוֹרָה יְוָנִית, וְהָיָה אוֹתוֹ הַיּוֹם קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל כַּיּוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעֵגֶל - שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתְרַגֵּם כָּל צָרְכָּהּ.

פרויקט מדרש ישראלי

שולחן ערוך אורח חיים תקפ | צום ח' בטבת

7 בִּשְׁמוֹנָה בְּטֵבֵת נִכְתְּבָה הַתּוֹרָה יְוָנִית בִּימֵי תַּלְמַי הַמֶּלֶךְ, וְהָיָה חֹשֶׁךְ בָּעוֹלָם שְׁלֹשָׁה יָמִים.

תוספתא מגילה ג | קריאה בתורה בשפה לועזית

8 בֵּית הַכְּנֶסֶת שֶׁל לְעוֹזוֹת:

אִם יֵשׁ לָהֶן מִי שֶׁיִּקְרָא עִבְרִית - פּוֹתְחִין עִבְרִית וְחוֹתְמִין עִבְרִית.

אִם אֵין לָהֶן מִי שֶׁיִּקְרָא אֶלָּא אֶחָד - אֵין קוֹרֵא אֶלָּא אֶחָד.

ספרי דברים שמג | נתינת התורה בכמה שפות

9 דָּבָר אַחֵר: כְּשֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיתֵּן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל לֹא בְּלָשׁוֹן אֶחָד אָמַר לָהֶם אֶלָּא בְּאַרְבָּעָה לְשׁוֹנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר:

10 **וַיֹּאמַר ה' מִסִּינַי בָּא** (דברים לג, ב) - זֶה לְשׁוֹן עִבְרִי, **וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ** (שם) - זֶה לְשׁוֹן רוֹמִי,

הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן (שם) - זֶה לְשׁוֹן עֲרָבִי, **וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ** (שם) - זֶה לְשׁוֹן אֲרַמִּי.

אסתר רבה א | נתינת התורה במצרית והיופי של שפות העולם

11 בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם מָדִי נוֹשֵׂא פַּרְסִית הִיא מְדַבֶּרֶת בִּלְשׁוֹנוֹ, וּפַרְסִי נוֹשֵׂא מָדִית הִיא מְדַבֶּרֶת בִּלְשׁוֹנוֹ.

אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּבֶּר עִם יִשְׂרָאֵל בַּלָּשׁוֹן שֶׁל חַיִּים שֶׁלּוֹ, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (זהו שכתוב): **אָנֹכִי ה' אֱ־לֹהֶיךָ** (שמות כ, ב) - לָשׁוֹן 'נְאַנֵּךְ' (לשון מצרית).

12 אָמַר רַבִּי נָתָן דְּבֵית גּוּבְרִין (מבית גוברין): אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת נָאִין הֵן שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן:

1) לַעַז לְזֶמֶר (יוונית לשירה) 2) סוּרְסִי לְאָלִיָּיה (ארמית לקינות)

3) עִבְרִי לְדִיבּוּר (עברית לשיחה) 4) וְרוֹמִי לִקְרַב (ולטינית למלחמה),

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף אַשּׁוּרִית לִכְתָב.

ויקרא רבה לד | תלמידי חכמים באים לבתי עמי הארץ

13 דָּבָר אַחֵר:

וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת (ישעיה נח, ז) - אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁנִּכְנָסִים לְבָתֵּי עַם הָאָרֶץ וּמַרְוִים אוֹתָם מִדִּבְרֵי תוֹרָה, לְכָךְ נֶאֱמַר: **וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת** (שם).

דָּבָר אַחֵר: **וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת** (שם) - אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם שֶׁמּוֹרִים לְיִשְׂרָאֵל טֻמְאָה וְטָהֳרָה, אִסּוּר וְהֶתֵּר, וּמְלַמְּדִים אוֹתָן לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, לְכָךְ נֶאֱמַר: **וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת** (שם).

אָמַר רַבִּי אָבִין כָּל הַמְאָרֵחַ תַּלְמִיד חָכָם בְּבֵיתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הִקְרִיב בִּכּוּרִים, נֶאֱמַר כָּאן **תָּבִיא** (שם), וְנֶאֱמַר לְהַלָּן: **רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱ־לֹהֶיךָ** (שמות כג, יט) - מַה לְּהַלָּן בִּכּוּרִים אַף כָּאן בִּכּוּרִים.

ויקרא רבה | אחוזי הצלחה בלימוד התורה

14 בְּיֹקֶר יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִים לִי, בְּנוֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם:

אֶלֶף בְּנֵי אָדָם נִכְנָסִין לַמִּקְרָא - יוֹצֵא מֵהֶן מֵאָה.

מֵאָה (נכנסים) לַמִּשְׁנָה - יוֹצְאִין מֵהֶן עֲשָׂרָה.

עֲשָׂרָה (נכנסים) לְתַלְמוּד - יוֹצֵא מֵהֶן אֶחָד, זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: **אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי.**

דברים רבה | לענות אמן בבית הכנסת

15 **וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ־לֹהֶיךָ** (דברים כח, א).

16 הֵלָכָה: אָדָם מִישְׂרָאֵל שֶׁהָיָה עוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה מַהוּ שֶׁיְּהֵא מָתָר לוֹ לַעֲנוֹת 'אָמֵן' אַחַר הַכֹּהֲנִים?

כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים: "הָעוֹבֵר לִפְנֵי הַתֵּבָה לֹא יַעֲנֶה 'אָמֵן' אַחַר הַכֹּהֲנִים מִפְּנֵי הַטִּרוּף" (הבלבול)" (משנה ברכות ה, ד).

וְלִמְּדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ: "וְאִם הָיָה יָכוֹל לַעֲנוֹת שֶׁלֹּא תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ - יַעֲנֶה". לָמָּה? מִפְּנֵי שֶׁאֵין גָּדוֹל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מֵ'אָמֵן' שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹנִין...

17 דָּבָר אַחֵר: אָמַר רַבִּי יוּדָן: כָּל מִי שֶׁעוֹנֶה 'אָמֵן' בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֶה לַעֲנוֹת 'אָמֵן' לֶעָתִיד לָבוֹא.

דָּבָר אַחֵר: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כָּל מִי שֶׁנִּכְנָס לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לִכָּנֵס לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת לֶעָתִיד לָבוֹא. מִנַּיִן (מהיכן לומדים זאת)? שֶׁנֶּאֱמַר: **אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה** (תהלים פד, ה).

דָּבָר אַחֵר: אָמַר רַבִּי יוּדָן: כָּל מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ בְּקוֹל שֶׁל תּוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לִשְׁמֹעַ בְּאוֹתוֹ קוֹל שֶׁכָּתוּב בּוֹ: **קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת ה' צְ־בָאוֹת כִּי טוֹב ה' כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ** (ירמיה לג, יא).

18 אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל: הוֹאִיל וְכָל מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ לְדִבְרֵי תוֹרָה כָּךְ הוּא מִתְרוֹמֵם בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת, הֱוּוּ זְהִירִים לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. מִנַּיִן (מהיכן לומדים זאת)? מִמַּה שֶׁכָּתוּב בָּעִנְיָן: **וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ־לֹהֶיךָ**.

דברים רבה | סדר דברים

19 **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה** (דברים א, א).

20 הֵלָכָה: אָדָם מִישְׂרָאֵל מַהוּ שֶׁיְּהֵא מָתָר לוֹ לִכְתֹּב סֵפֶר תּוֹרָה בְּכָל לָשׁוֹן?

כָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים (משנה מגילה א, ח): "אֵין בֵּין סְפָרִים לִתְפִלִּין וּמְזוּזוֹת אֶלָּא שֶׁהַסְּפָרִים נִכְתָּבִים בְּכָל לָשׁוֹן. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אַף הַסְּפָרִים (ספרי התורה) לֹא הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ אֶלָּא יְוָנִית".

וּמַה טַּעְמוֹ שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאוֹמֵר מָתָר לִכְתֹּב סֵפֶר תּוֹרָה יְוָנִית?

כָּךְ לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ: אָמַר בַּר קַפָּרָא: זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: **יַפְתְּ אֱ־לֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם** (בראשית ט, כז) - שֶׁיְּהִיוּ דְּבָרָיו שֶׁל שֵׁם (דברי התורה) נֶאֱמָרִין בִּלְשׁוֹנוֹתָיו שֶׁל יֶפֶת (יוונית), לְכָךְ הִתִּירוּ שֶׁיִּכָּתְבוּ (ספרי התורה) **בְּלָשׁוֹן יְוָנִית**.

21 אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

א) רְאֵה לְשׁוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מַה חֲבִיבָה שֶׁמְּרַפֵּא אֶת הַלָּשׁוֹן, מִנַּיִן? שֶׁכֵּן כָּתוּב: **מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים** (משלי טו, ד) - וְאֵין עֵץ חַיִּים אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: **עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ** (משלי ג, יח).

ב) וּלְשׁוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה מַתִּיר אֶת הַלָּשׁוֹן.

22 תֵּדַע לְךָ לֶעָתִיד לָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲלֶה מִגַּן עֵדֶן אִילָנוֹת מְשֻׂבָּחִים, וּמָה הוּא שִׁבְחָן, שֶׁהֵן מְרַפְּאִין אֶת הַלָּשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: **וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל** (יחזקאל מז, יב) - מִנַּיִן שֶׁהִיא רְפוּאָה שֶׁל לָשׁוֹן? שֶׁנֶּאֱמַר (בהמשך הפסוק): **וְהָיָה פִּרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה** (שם).

לִתְרוּפָה - רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי (נחלקו): חַד (אחד) אָמַר: לִתַּרְפִּיּוֹן (לתרפיה, תרופה), וְחַד (אחד) אָמַר: כָּל שֶׁהוּא אֹכֶל וְלוֹעֵט (אוכל בלא תיאבון) הֵימֶנּוּ לְשׁוֹנוֹ מִתְרַפֵּא וּמְצַחְצָחָה מִיָּד בְּדִבְרֵי תוֹרָה, שֶׁכָּתוּב: **מִזֶּה וּמִזֶּה** (שם) , וְאֵין **מִזֶּה וּמִזֶּה** אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: **לָחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים** (שמות לב, טו).

23 רַבִּי לֵוִי אָמַר: מַה לָּנוּ לִלְמֹד מִמָּקוֹם אַחֵר (מדרשה בספר יחזקאל לעיל סעיף 4) נִלְמַד מִמְּקוֹמוֹ (מספר דברים).

הֲרֵי מֹשֶׁה עַד שֶׁלֹּא זָכָה לַתּוֹרָה כָּתוּב בּוֹ: **לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי** (שמות ד, י).

כֵּיוָן שֶׁזָּכָה לַתּוֹרָה נִתְרַפֵּא לְשׁוֹנוֹ וְהִתְחִיל לְדַבֵּר דְּבָרִים, מִנַּיִן? מִמַּה שֶׁקָּרִינוּ בָּעִנְיָן: **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה** (דברים א, א).